

2. Звіт про діяльність Бюро економічної безпеки України за січень-червень 2023. URL: https://esbu.gov.ua/storage/app/sites/32/Zvity_infogr_2023/zvit-sich-cherven-beb-202340715-1.pdf (дата звернення: 21.08.2023).
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 18.08.2023).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 18.08.2023).
5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 21.08.2023).
6. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення: 21.08.2023).
7. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 18.08.2023).
8. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 18.08.2023).

Розвиток критичного мислення як інструменту протидії інформаційній війні в інформаційному просторі України

Валерія Онацька,

ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3150-6971>, e-mail: valeri44447@gmail.com

Тетяна Савкіна,

ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9903-7393>, e-mail: tsavkina@gmail.com

Оксана Русанова,

ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-0342-9223>, e-mail: ksusharusanova73@gmail.com

Визначено механізм психологічного впливу інформаційної війни Російської Федерації проти українського суспільства та проаналізовано теоретичні аспекти критичного мислення українського суспільства як інструменту протидії інформаційній війні в інформаційному просторі України.

Ключові слова: інформаційна війна; психологічний вплив; інформаційний простір; пропаганда; Україна; критичне мислення.

Development of critical thinking as a tool to counter the information war in the information space of Ukraine

Valeriia Onatska, Tetiana Savkina, Oksana Rusanova

The abstract defines the mechanism of the psychological impact of the information war of the Russian Federation against the Ukrainian society and analyzes the theoretical aspects of the critical thinking of the Ukrainian society as a tool to counter the information war in the information space of Ukraine.

Keywords: information war; psychological influence; information area; propaganda; Ukraine; critical thinking.

У сучасному світі інформаційна війна є найбільш агресивною формою протидії, із розвитком ЗМІ вона набула абсолютно нових, не бачених досі масштабів і значення, проте до сьогодні в науковій літературі й нормативно-правових актах відсутнє чітке визначення цього поняття.

Безпосередньо явище інформаційної війни, її прояв в історичному аспекті, проблему впливу на масову свідомість людей у своїх наукових працях розглядали такі науковці: М. Лібікі, Х. Арендт, В. Райх, Г. Лебон, Е. С. Фромм, К. Г. Юнг, Х. Ортега-і-Гассет, С. Сігеле, В. МакДугалл [1, 2].

У загальному вигляді інформаційну війну можна визначити як комплекс дій щодо використання, руйнування, спотворення інформації, із метою зруйнувати, змінити уявлення аудиторії про щось або сформувати знання, вигідні ворогові, опонентові. За механізмом дії інформаційної війни ми спостерігаємо через засоби масової інформації, медіа й інтернет-простір [3]. Створення глобального інформаційного простору, який забезпечує швидку комунікацію людей, сприяє оновленню знань, удосконаленню технологій, зміни різноманітних соціальних стандартів, проте, окрім зазначеного, безпосередньо зміст інформації часто має деструктивний характер, що може негативно позначатися на житті окремої людини й суспільства загалом. Ті повідомлення, які ми чуємо щодня, спостерігаємо на телеекранах і в соціальних мережах, здатні викликати сумніви та спровокувати вороже ставлення людей одне до одного, до чинної влади або стану в країні загалом. Створення гострої та напруженої ситуації в державі, на тлі вторгнення й агресії з боку іншої країни, збільшує шанси ворога послабити суспільство, аби воно не мало змоги чинити опір. Саме в такий спосіб діє Російська Федерація щодо українського суспільства. Як суб'єктом пропаганди, Російська Федерація транслює ідеї відданості населення країни-агресора чинному режиму влади, особливої російської місії, повної довіри до лідера держави.

Яскравим прикладом такої пропагандистської діяльності є наративи про Україну як осередок нацизму та «проект Анти-Росія», створений «колективним Заходом», якими Кремль виправдовує напад на Україну, тим самим впливаючи на свідомість української аудиторії, провокуючи соціальну нестабільність, здійснюючи психологічний вплив на особовий склад ЗСУ, підриваючи віру у здатність держави захистити своїх громадян і маскуючи свої справжні політичні цілі.

З огляду на швидку зміну воєнно-політичної ситуації навколо України, варто зауважити, що жорсткі зміни щодо протидії інформаційній війні в інформаційному просторі України на рівні законів сьогодні неможливі, оскільки це потребує доволі значного проміжку часу. Ураховуючи, що питання достовірності діяльності джерел інформаційного простору України наразі є актуальним, виникає нагальна потреба в пошуку альтернативного розв'язання окресленої проблеми. Із психології відомо, що під час сприймання будь-яких відомостей (даних), розбитих на категорії, класифікаційні схеми тощо, із яких складається інформація, споживач їх переробляє за допомогою операцій мислення, так би мовити, «відкрystalізовує» потік інформації в загальні твердження, що стають знаннями. Безумовно, існує сутнісний взаємозв'язок між інформацією та знанням, водночас ці поняття не є тотожними, адже немає знання без знавця — суб'єкта, носія цього знання, немає знання поза живою свідомістю, а ось інформація є. Тому можна стверджувати, що інформація — це неживе, певним чином закодоване для зберігання та транспортування знання [4], що є необхідною складовою для здійснення мисленнєвих операцій. Мислення, зі свого боку, поділяється на багато видів, серед яких: аналітичне, інтуїтивне, алгоритмічне, альтернативне, асоціативне, візуальне, групове, дивергентне, інноваційне, кількісне, комбінаторне, критичне, креативне та ін. [5] Ми вважаємо, що альтернативним і найдоступнішим методом розв'язання проблеми інформаційної війни в інформаційному просторі України є розвиток критичного мислення в українського суспільства, оскільки критичне мислення є способом мислення, за якого людина бере під сумнів інформацію, що надходить [6]. У загальному значенні під критичним мисленням мають на увазі мислення вищого рівня. Джерелом критичного мислення є проблема та протиріччя, для розв'язання якого необхідно задіяти аналізування, інтерпретування, оцінювання, пояснення й висновки. Науковці стверджують, що механізмами критичного мислення є розумові операції, до яких належать: постановка мети, виявлення проблеми висунення

гіпотез, способи розв'язання, аргументація, передбачення наслідків, прийняття або неприйняття альтернативних позицій [4]. Спеціальними здібностями й уміннями, необхідними для розвитку цього виду мислення, є: наполегливість, самостійність та ерудованість. Зважаючи на викладене, ми вважаємо, що за систематичного розвитку критичного мислення в особистості може утворитися імунітет проти інформаційних маніпуляцій, які українське суспільство споживає через інформаційний простір, що є дуже важливим аспектом для контролю особистісного мислення, забезпечення стабільності та спокою в Україні, які залежать не лише від влади, а й від зважених дій кожного українця.

Отже, станом на сьогодні український інформаційний простір зазнає безпрецедентного впливу. Українська аудиторія у стані інформаційної війни певний час отримує спеціально підготовлену інформацію для запуску запланованого ланцюга реакцій. Це призводить до агресії в суспільстві, зниження рівня толерантності, яскравого протиставлення груп «ми» і «вони», нагнітання паніки через поширення фейкової інформації й викривлення реального стану речей. У зв'язку із зазначеним виникла нагальна потреба запровадити потужний імунітет проти різних інформаційних маніпуляцій, які наразі активно використовують пропагандисти РФ в інформаційному просторі України. Для цього передусім виникає потреба визначити на законодавчому рівні термін «інформаційна війна», на рівні національного права — закріпити заходи відповідальності, спрямовані на запобігання та поширення інформаційної війни проти України. Надалі виникає потреба застосувати дієвий засіб протидії інформаційній війні в інформаційному просторі України. Найбільш доступним та ефективним інструментом протидії у цьому разі, на нашу думку, стає критичне мислення, адже саме воно, спираючись на подану інформацію та засвоєні знання, наразі є необхідною передумовою для початку нового, цивілізованого й гуманного розвитку українського суспільства, яке характеризується свободою та незалежністю. Державні установи, які мають необхідних спеціалістів, на законодавчому рівні повинні проводити профілактичну та просвітницьку роботу серед українського суспільства щодо фільтрування фейкової інформації в інформаційному просторі України. Людей потрібно навчати мислити критично й перевіряти будь-яку інформацію; керуватись даними офіційних, а не анонімних джерел; навчати відрізняти правду від маніпуляцій. Питання критичного мислення як інструменту протидії інформаційній війні в інформаційному просторі України потребує розроблення методів, технологій і принципів розвитку та є актуальним напрямом для подальших досліджень цієї тематики.

Перелік джерел посилання

1. Libicki M. C. What Is Information Warfare? / Center for Advanced Concepts and Technology Institute for National Strategic Studies. National Defense University. 1995. 110 p. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA367662.pdf> (дата звернення: 18.08.2023).
2. Громова Н. М. Критичне мислення в роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників. *Вісник психології і педагогіки*. 2015. Вип. 15. URL: https://www.psych.kiev.ua/%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%9D.%D0%9C._%D0%9A%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5_%D0%BC%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B2_%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%85_%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%87%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D1%8F%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D1%82%D0%B0_%D0%B7%D0%B0%D1%80%D1%83%D0%B1%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D1%96%D0%B2 (дата звернення: 18.08.2023).
3. Кіца М. О. Особливості реклами в українських інтернет-змі в умовах інформаційної війни. *Теле- та радіожурналістика*. 2015. Вип. 14. С. 170—174. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tir_2015_14_24 (дата звернення: 18.08.2023).

4. Бандурка О. М., Тягло О. В. Курс логіки : підруч. Київ, 2002. 160 с.
5. Варій М. Й. Загальна психологія : підруч. 3-тє вид. Київ, 2009. 1007 с.
6. Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Дж. Технології розвитку критичного мислення учнів / наук. ред., передм. О. Пометун. Київ, 2006. 220 с.

Проблеми розслідування та протидії колабораційній діяльності в умовах російської агресії

Сергій Перепелиця,

ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0721-9609>; e-mail: 180.vk.2012@gmail.com

Наведено сучасне поняття колабораціонізму та узагальнено кримінологічні заходи запобігання та протидії колабораційної діяльності в умовах російської агресії. Виокремлено особливості криміналістичної характеристики колабораційної діяльності; зазначено, що одним із найбільш ефективних способів організації досудового розслідування колабораційної діяльності за всіма напрямками є взаємодія.

Ключові слова: колабораційна діяльність; злочини; російська агресія; колаборант; розслідування та протидія злочину.

Problems of investigating and countering collaborative activities in the conditions of Russian aggression

Sergii Perepelytsia

Problems in investigating and countering collaboration activities in the context of Russian aggression are examined. The contemporary concept of collaborationism is defined, and criminological measures for preventing and addressing collaboration activities in the context of Russian aggression are summarized. Specific criminological characteristics of collaboration activities are outlined, underscoring the importance of cooperation as one of the most effective approaches to organizing pre-trial investigations into collaboration across all fronts.

Keywords: collaboration activities; crimes; Russian aggression; collaborator; investigation and counteraction of criminal activity.

Злочини проти основ національної безпеки є найбільш небезпечним зазіханням на суспільні відносини, що передбачають державну безпеку, обороноздатність, незалежність держави, її конституційний устрій. Повномасштабна російська агресія 24 лютого 2022 року спричинила поширення в українському суспільстві такого суспільно-небезпечного явища, як колабораціонізм. На цьому фоні було внесено зміни та доповнення до Кримінального кодексу України (далі — *КК України*) щодо криміналізованої поведінки громадян України, які усвідомлено та добровільно почали працювати на ворога. Слід зазначити, що дії колаборантів під час їх затримання мали чітко виражене агресивно-насиленницьке ставлення щодо громадян України, вони явно очікували на «російський мир», ненавиділи все національне на теренах України. Наведене виводить на порядок денний питання не тільки щодо розслідування злочинів цієї категорії, але й визначення заходів щодо протидії такої діяльності.

Науковцями розглядаються різні сторони колабораційної діяльності та особливості виявлення, характеристики та розслідування цих злочинів. Наприклад, К. Янішевська та А. Крисько окреслили загально-теоретичне поняття колабораціонізму та його генезу, а саме його появу та розвиток під час Другої світової війни та сучасної української держави; проаналізували основні риси цього явища, які полягають у наявності суб'єктів колабораційної діяльності та чітко вираженому характері завдання шкоди державному суверенітету й територіальній цілісності через різноманітні форми здійснення колабораціонізму, систематизували та схарактеризували окремі види колабораційної діяльності [1].